

**Gyermekkirály a Magyar Királyság trónján –
I. József koronázásának (Pozsony, 1687. dec. 9.)
ikonográfiai reprezentációja***

GYULAI Éva

**A child king on the throne of Hungary:
Iconographic representation of King Joseph I's coronation
(Pressburg/Prešperok, 9 Dec. 1687)**

'1687' is a pivotal year for the relations of Hungarian Estates and the Habsburg government. Within a year, after setting up the exceptional tribunal at Eperies (today: Prešov, Slovakia) in February 1687 and *Generalkriegskommissär* Antonio Caraffa having launched the 'Mournful Theater of Eperies' (*Lugubre theatrum Eperjesiense*) i. e. the executions, the Hungarian Estates renounced their ancient right to resist and to elect kings and created hereditary the House of Habsburg on the throne of the Hungarian Kingdom at the Diet of Pressburg (Pozsony/Bratislava, 7 Nov. 1687). According to the new parliamentary decision, Joseph I as nine and a half year old son of Holy Emperor Leopold I King of Hungary was crowned hereditary King of Hungary at Pressburg, 9 Dec. 1687. These events show that the historic period of the liberation war against the Ottomans is also the era of constructing new political arrangements and a new state organization and system in Hungary ruled by the Habsburg Dynasty. This new governing policy aiming the conciliation with the Hungarian Estates required new methods even 'knacks' in handling Hungary's affairs, and these also include, in my view, the rich iconography of child King Joseph I of Hungary. His engraving portraits representing the less than ten years old King crowned in his father's and predecessor's life as the future ruler of Hungary can be considered as extraordinary iconographic sources of political reference in 1687. It is generally the 'genres' which mainly reflect the events and the relevance related to a coronation for the history, but in the case of Joseph I of Habsburg, if possible, even more important seem to be the portraits of the king accompanied by inscription printed on single-leaves widely distributed throughout Europe, because these prints are informative sources about the coronation that can be understood as a symbol of the new political deal in the Hungarian history. Portraying the new king as a beautiful child wearing a typical Hungarian aristocratic costume conveyed the message for the contemporary public about a new, better, more beautiful world in Hungary after the dark age of the Turkish occupation and the Estates' revolts.

* A tanulmány az alábbi publikáció illusztrációkkal közölt változata: GYULAI Éva: Gyermekkirály a Magyar Királyság trónján (Pozsony, 1687. december 9.) – I. József koronázásának ikonográfiai reprezentációja. In: *Doba kuruckých bojov / Kuruc küzdelmek kora*. Ed.: Peter KÓNYA. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, Prešov, 2014. 72–100. (ISBN₁₃ 9789004297203; E-ISBN 9789004298484)

1687: Eperjes, Pozsony – véisztörvényészék és országgyűlés

Az 1687. év Eperjes, egyben a felső-magyarországi rendi ellenállás, illetve a protestantizmus gyászos, ugyanakkor emblematikus és fontos esztendeje is.¹ Ez az év azonban nemcsak az eperjesi törvényészék és nyilvános kivégzések esztendeje, hanem a Habsburgok magyarországi örökösödése és örökössége, illetve a leendő örökös király pozsonyi koronázásának éve is. Ez a két történeti esemény – mások nélkül is – jelzi, hogy a török kiűzésének időszakában merőben új politikai berendezkedés kezdődött a Magyar Királyságban, ezzel együtt a Habsburg Birodalomban is. Antonio Caraffa még az 1687. év elején kezdte meg, királyi felhatalmazással, az eperjesi törvényészék működtetését, illetve a Habsburg-ellenes erők nyílt üldözését, I. Józsefet, a gyermekkirályt pedig ugyanezen év decemberében koronázták meg Pozsonyban, a Habsburgok férfiágának örökösödését elfogadó, 1687. október 18-ikán megnyílt pozsonyi országgyűlés végzése alapján. Az 1687. évi törvények, illetve a koronázás mintegy lezárása, sőt megoldása volt a rendek és I Lipót császár és király, valamint a bécsi udvar nem sokkal korábban még véres jelenetekbe torkolló szembenállásának.

Az 1687. évi pozsonyi országgyűlés törvénycikkei egyszerre szüntették meg az eperjesi törvényészék működését,² és határoztak a fiági öröklésről, amely a királyválasztás jogától „szabadította” meg a magyarországi rendeket.³ Hogy az országgyűlést követő koronázás, legalább annyira fontos volt, mint az örökösödés törvénybe iktatása, jól mutatja, hogy az országgyűlési végzések első törvénycikke magáról a koronázásról rendelkezik:

Decretum Anni 1687. Articulus 1.

Serenissimus Princeps et Dominus JOSEPHUS, Archidux Austriae etc. in Regem Hungariae inauguratur, proclamatur et coronatur. Etsi Suae Sacratissimae, Caesareae et Regiae Majestatis in fideles suos Status et Ordines hujus Regni Hungariae Partiumque eidem annexarum, inde ab initio feliciter suscepti regiminis, ea immensa tantaque sint, inenarrabilis plus, quam paternae pietatis, benignarumque curarum et protectionis benemerita; et e converso eorundem Statuum et Ordinum, vel ex hinc etiam in perpetuum devincta, erga eandem Suam Majestatem Sacratissimam debitae illibatae fidelitatis obligatio et devotio, ut si id a DEO Optimo Maximo, votis suis obtinere integrum foret, eandem Suam Majestatem Caesaream et Regiam dicti Status et Ordines in omnia residua mundi hujus secula toti Orbi Christiano, huicque Regno et praenotatis Partibus feliciter, gloriose, paterneque imperantem atque regnantem, supervivere jugiter exoptare non desinerent:

§. 1. Dum tamen perpendentes Regum quoque et Principum conditionem mutationibus mortis esse obnoxiam, hoc ex respectu eo cogitationes suas, quo eadem Sua Majestas Sacratissima post sera etiam funera sua in Augustissimis Haeredibus suis a feliciter continuando erga ipsos regimine et gubernio non desistat, in omne tempus dirigunt; deque inaugurando exinde futuro ipsorum Rege et Domino (ad antevertenda quoque exitiosa Inter-Regni tempora) mature providendum laborant; Serenissimum Principem ac Dominum, Dominum JOSEPHUM, Archiducem Austriae etc. paternarum virtutum vivum specimen, ac Suae Majestatis Sacratissimae Primogenitum Filium, in Patre desideratissimum, ad id sibi caelitus provisum et ordinatum, non sine mirifico ipsorum solatio contemplantur.

§. 2. In cujus desiderium (ut primum ipsis visus est) ob singularem plane et eximiam, eamque Regiam indolem, Status, et Ordines, supra, quam par credere est, rapti; suam Serenitatem in futurum ipsorum Regem et Dominum Clementissimum, post acceptatos benigno diplomati ejusdem insertos articulos, et superinde subinserta formula depositum Juramentum, accedente ad id Suae

¹ Az eperjesi véisztörvényészékről vö.: GREXA 1913; REZIK 1931; BIDNER 1941; KÓNIA 1994; FILEP 2004

² *Decretum Anni 1687. Articulus 6. De Eperjesiensis Commissionis seu Delegati Judicii abrogationis. – Quandoquidem Sua Majestas Sacratissima, ad gratiosam Serenissimi Neo-Coronati Regis interpellationem superinde factam; tum demissam quoque Statuum et Ordinum Regni instantiam, clementer dignata est, Eperjesiensis Commissionis, ejusdemque processus ulteriorem continuationem, cum aliis eidem subservientibus Actis et Inquisitionibus, ipso facto pro sublatis, cassatis et abrogatis; non minus, et ex occasione ejusdem adhuc existentes Captivos, stante hac Diaeta ex aresto dimittendos, et recludendos resolvere. – §1. Ideo iisdem in perpetuum mortificatis, et abolitis statutum est; ut amodo imposterum, si quospiam Regnicolarum notarie delinquere contingeret; modalitate Legum Regni superinde conditarum et processus in iisdem fundandi, contra eosdem procedi possit et debeat. CJH 1844–1847. II. 66.*

³ *Decretum Anni 1687. Articulus 2. Sacrae Caesareae et Regiae modernae Majestatis, Serenissimorum Masculorum Haeredum Primogeniti pro naturalibus et haereditariis Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum Regibus declarantur. CJH 1844–1847. II. 65.*

*quoque Caesariae et Regiae Majestatis clementi assensu, et Paterna benedictione, invocatoque Divini Numinis auxilio, unanimiter, et faustis acclamationibus rite coronarunt; certam sibi pollicentes spem; Suam Majestatem ceo-coronatam, Clementissimi Parentis Clementissimum Filium, fidelibus Statibus et Ordinibus benignitate et Gratia sua nunquam et nusquam defuturam.*⁴

A törvénycikk az új király esküformuláját is tartalmazta, de a kötelezettségek közül az Aranybulla ellenállási jogát kivették:⁵

*Praescripta juramentalis formula esset sequentis tenoris. NOS JOSEPHUS DEI Gratia Rex Hungariae etc. juramus per DEUM vivum, per ejus Sanctissimam Genitricem Virginem Mariam, per omnes Sanctos: quod Nos Ecclesias DEI, Dominos Praelatos, Barones, Nobiles, Civitates Liberas et omnes Regnicolas in suis immunitatibus et libertatibus, juribus, privilegiis ac in antiquis bonis et approbatis consuetudinibus, prout super eorum intellectu et usu regio ac communi Statuum consensu diaetaliter conventum fuerit; conservabimus: omnibusque justitiam faciemus: Serenissimi quondam Andreae Regis Decreta (exclusa tamen et semota Articuli 31. ejusdem Decreti clausula, incipiente: Quodsi vero Nos, etc. usque ad verba: in perpetuum facultatem) observabimus: Fines Regni nostri Hungariae et quae ad illud quocunque jure aut titulo pertinent, non abalienabimus, nec minuemus, sed quoad poterimus, augebimus et extendemus: omniaque alia faciemus; quaecunque pro bono publico, honore et incremento omnium Statuum ac totius Regni nostri Hungariae juste facere poterimus: Sic Nos DEUS adjuvet, et omnes Sancti.*⁶

Az 1687. év politikai üzenetének, illetve a gyermekkirály, I. József koronázásának kivételes ikonográfiai forrásai azok a metszetes portrék és egyéb ábrázolások, amelyek a Magyar Királyság koronás királyát és leendő uralkodóját reprezentálták a Német-Római Birodalomban és szerte Európában. A koronázás alkalmából készült és az új királyt bemutató metszetek közül eddig inkább a koronázás eseményeiről készült „zsánerek” keltették fel a történészek figyelmét, pedig a portrék legalább annyira fontos, informatív forrásai lehetnek a Magyarország új politikai korszaka szimbólumaként is felfogható koronázásnak.

⁴ 1687. évi I. törvénycikk: *fenséges József fejedelem, ausztriai főherceg urat, Magyarország királyává avatják, kiáltják és koronázzák. Noha Ő legszentségesebb császári és királyi felsége kimondhatatlan, több mint atyai kegyességének, jószág gondoskodásának s pártfogásának érdemei, melyeket e Magyarország s a hozzákapcsolt részek hú karai s rendei iránt, szerencsésen felvett uralkodásának kezdete óta tanusított, oly nagyok s végtelenek, s viszont a karok és rendek kötele csorbitatlan hűségének Ő legszentségesebb felsége iránt már ennél fogva is örökre lekötött tartozása s hódolata szintén akkora, hogy ha ezt a mindenható jó Istentől imáikkal megnyerni lehetne, a karok és rendek nem szünnének meg folyvást kérni, hogy Ő császári és királyi felsége e világ háralelvő összes századain keresztül az egész kereszténység, s ez ország s annak kapcsolt részei felett szerencsésen, dicsőségesen és atyailag uralkodva s kormányozva, életben maradjon: – 1. § Midőn mégis annak megfontolásával, hogy a királyok és fejedelmek sorsa is a halál változásainak van alávetve: ennek tekintetéből gondolataikat minden időben oda irányozzák, hogy Ő legszentségesebb felségének felettük való szerencsés uralkodása s kormányzása, késő elhunytá után is, felséges örököseiben folytatást nyerjen és a midőn e miatt azon vannak, hogy jövődöbeli királyuk és uruk felavatásáról (a veszélyes uralkodási szünetek megelőzése okából is) idejekorán gondoskodás történjék, bámulatos vigasztalódással vetik tekintetüket a fenséges fejedelemre, József ausztriai főherceg stb. urra, az atyai erények élő példaképére s Ő legszentségesebb felségének az atya utján igen kedvelt elsőszülött fiára, a kit nekik erre az égi gondviselés rendelt. – 2. § Ki után vágyakozva (mihelyt őt meglátták) a karok és rendek az ő valóban különös s épen kiváló királyi lelkületétől hihetetlenül elragadtatva, Ő fenségét, a jószágos hitlevelébe beigtatott cikkek elfogadása s az alábbirt alakban letett eskü után, hozzájárulván Ő császári és királyi felségének jóváhagyása s atyai áldása is, az isteni gondviselés segélyül hívásával, egyértelműleg s üdvözlő felkiáltások közt jövődö királyukká s legkegyelmesebb urukká ünnepélyesen megkoronázták, biztossan reménykedve, hogy a most megkoronázott felség, legkegyelmesebb atyjának legkegyelmesebb fia, hú karaitól és rendeitől jószágát és kegyességét soha és sehol el nem vonja. 1000 év törvényei. 1687. év*

⁵ Az előirt esküforma tartalma a következő legyen: *Mi József, Isten kegyelméből Magyarország királya stb. Esküszünk az élő Istenre, annak legszentebb anyjára, Szüz Máriára s minden szentekre: hogy mi Isten anyaszentegyházait, a főpap urakat, bárókat s nemeseket, a szabad városokat s minden országglakost, mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban s régi jó és helyben hagyott szokásaikban, a mint ezeknek értelmezése s használata iránt a király s a karok és rendek országgyűlésileg közösen megegyeznek, megőrizzük, s mindnyájuknak igazságot szolgáltatunk, néhai felséges András király decretumát (kizárva s félretéve azonban ugyanazon decretum 31-ik cikkelyének záradékát, mely így kezdődik: Hogyha bármi jogon vagy cimen tartozik, el nem idegenítjük, s meg nem csorbitjuk, sőt, a mennyire lehet, öregbitjük s kiterjesztjük, s minden egyebet megteszünk, a mit az összes karoknak s egész Magyarországnak közjávára, diszére s gyarapodására igazságosan tehetünk, Isten minket ugy segéljen s minden szentek. 1000 év törvényei. 1687. év*

⁶ CJH 1844–1847. II. 65.

A gyermek I. József (a koronázás előtt)

A jezsuiták körében népszerű szentekről (József, Jakab, Ignác, János, Antal, Euszták/Lestár) elnevezett királyfi már születésével is a figyelem középpontjába került,⁷ 5 éves születésnapjára Johann Jonathan Felsecker (1655–1693) nürnbergi nyomdász jelentet meg, Thomas Hirschmann rajza alapján, egy jókivánságokkal teli egylapos nyomtatványt a főherceg portréjával.⁸

1. József főherceg 5. születésnapjára megjelent nürnbergi nyomtatvány, 1683
Single leaf print on Archduke Joseph's 5th birthday, 1683 (ÖNB)

⁷ A nijmegeni béke alkalmából Amszterdamban készült metszet címe szerint az 1678. év legfontosabb európai eseményei között volt József főherceg születése. A metszet egyik jelenete azt mutatja, hogyan ünnepelték a császárságban a trónörökös születését (*Vrughdevijeren door de Keijserlijcke Amb: over de Geboorte van den Aertshertog*). Romeyn de Hooghe: *NEONATO ARCHIDUCE – PACATIS GALLIS – EXPULSIS SUECIS – IMPERIO FIRMATO*, 1678. Rézmetszet. BM P&D 1874,0711.763.

⁸ *Wahre und Eigentliche Abbildung Einer Oesterreichischen jungen Cedern Säul und erwünschten Europäer-Heyl des ältesten Durchlächtigsten Ertz-Hertzogliche Kaserlichen Erb-Prinzens JOSEPHI, JACOBI, IGNATII, JOHANNIS, ANTONII, EUSTASCHII, Welcher Um das Heil-Jahr Christi 1678. den 16. (26.) Julij zwischen 2. und 3. Uhr gegen Tags dem Heiligen Reich zur beglückten Freuden-Hoffnung von GOTT geschenkt und geboren worden, Seines Alters dieser Zeit im Fünfften Jahr. Jelzé: Thomas Hirschman scul. et inven. 1683 Martii. – Nürnberg, gedruckt und zu finden bey Joh. Jonath. Felsecker, 1683. ÖNB PORT 00046973–01.*

A legidősebb főherceget (ekkor még élt öccse, Lipót József /1682–1684/) a birodalmi sas védelme alatt és védőszentjei körében ábrázolják, mégpedig a jövő (német-)római császár rangjához illően, római hadvezért és császárt idéző viseletben, páncéllal és vezéri pálcával. A kép címe szerint József az „oszt-rákok cédrusoszlopa”, a Német-Római Császárság örömteli reménysége. A születésnapra köszöntés utal a Habsburgok emblémájára, jelesül: a fiait Napba nézni tanító sasra, így oktatja ugyanis Lipót császár is a kivételes képességekkel rendelkező örökösét az uralkodásra. A portrét egy négysoros német versike kíséri, amelyben szerzője azért mond köszönetet a világ Urának, mert ilyen szépre formálta a kis trónörökösét.⁹ Ez a vers az egyik első jele annak, ami József ikonográfiáját a haláláig jellemzi majd: I. Lipót fia és örököse különösen csinos, szép arcú, kedves gyermek (és férfi), aki megnyerő, új formájával az uralkodásba, a kormányzásba is új formákat hoz a régiak helyett.

Józsefet a Habsburg Ház reménységeként és uralkodásának megújítójaként tüntette fel a bécsi kormányzat propagandája már kora gyermekségétől fogva, felhasználva a barokk művészet és műveltség egyik fontos oktató és reprezentációs eszközét, az emblémát is. Leonhard Heckenauer (1655–1704) augsburgi rézmetsző Matthias Echter gráci festő, rajzoló (ő festette a gráci székesegyház II. Ferdinánd-mauzóleumának egyik freskóját 1689-ben) tervei alapján készített két verses emblémát a kis Józsefről.¹⁰ A rézkarcokat tartalmazó lapok egyikén a gyermeki pendelybe és uralkodói palástba öltöztetett csöppnyi József trónon ül, s onnan fogadja az angyalok által eléje hozott koronákat, köztük két zárt királyi koronát, az egyik minden bizonnyal a császári, a másik pedig a magyar (és cseh) uralkodói jelvény. A további három hermelines *Herzogshut* (hercegi főveg) ugyancsak a gyermek mint az uralkodóház tagja, illetve leendő uralkodó címeit jelképezi, köztük természetesen az osztrák főhercegi titulust, amelybe beleszületett I. Lipót császár fiaként.

2/1–2.: József főherceg emblémákon, 1680 k., rézkarc, részlet
Archduke Joseph on emblems, cca. 1680, etching, details (HAUM)

*AEmulus Austriacus Soli est. Sol unus Olympo,
Unicus hic terris Induperator adest.
Ergo tende manus. Tibi tot DEUS ipse coronas
Tot iubet is sceptro regna subesse Tuo.
Tende manus. Non hoc timeas sub vertice pondus.
Hoc Tu ferre potes, qui Caput orbis eris.*

*Ales hic Austriaci typus est. Distinguit utrumque
A reliquis, Solis quem venerantur Amor,
Extulit haec Proavos Pietas fecitque Monarchas.
Tu quoque Maiorum Pupe sequeris iter.
Coelestis curam panis IOSEPHUS habebit,
Hinc queo vaticinans dicere. Caesar erit.*

⁹ *Himmels Beherscher dir Danke gebühret, / Für Oester Reichs Prinzen so artig formiret / Weil der Ander Vorhanden und also ein paar / So jauchze und Lobe Europäische Schaa.*

¹⁰ Mathias ECHTER–Leonhard HECKENAUER: József főherceg emblémákon, 1685 k., rézkarc. Jelzés: *Math. Echter del. – Leon. Hackenauer sculps.* HAUM LHeckenauer AB 3.43–44.

Az embléma mottója – *unum aptum inesse multis* – az ókori filozófia univerzálé v. egyetemes fogalmán alapuló, a középkori filozófiában vitákat kavarázó értelmezésre vonatkozik, jelentése kb.: olyan egyedi (egyedüli), amely alkalmas arra, hogy minden dologban jelen legyen, vagy benne legyen. Jacques-Nicolas Colbert (1655–1707) francia katolikus pap és teológus, később érsek, először 1674-ben megjelent, és 1682-ben Nürnbergben is kinyomtatott tankönyve szerint (amelyből talán a kis Józsefet is tanították!) ez az univerzálé-meghatározás a peripatetikus filozófiai iskoláé.¹¹ A mottó itt természetesen a leendő császárra vonatkozik, aki egyetlen személyként, azaz szuverénként számos trón és korona, uralkodói cím várományosa. Az emblémaverszerint azonban a koronák és címek között a legfontosabb a császári rang (*Unicus... Induperator*), amely, akárcsak a Nap az Olympuson (azaz az égben), egyedüli a földön, és a császári korona viselője is a világ ura lesz majd; „Nyújtsd hát a kezedet [a koronáért], ne félj a súlyuktól, elbírod, hiszen Te leszel a világ feje” – biztatják a gyermeket az angyalkák. A Habsburg-emblémából kiderül, hogy a kisfiú nemcsak a rang, a világhatalom, hanem az Ausztriai Ház kultuszának örököse is.

A másik metszet az Ausztriai Ház hagyományos emblémájára, a Napba néző sasra alludál, mottója is erre utal: *Nos Solis distinguit Amor* (= Minket a Nap iránti szeretet különböztet meg). A *picturán* a háborgó tenger partján álló sziklán egy pendelyes kisgyermek, maga József főherceg imádkozik, előtte vánkoson a (császári) korona, fölötte a Nap felé forduló (császári) sas, a napkorong helyén pedig az IHS-szigla látható, amely nemcsak Krisztusra, hanem a Jézus Társaságra is utal. A *subscriptio* (emblemavers) a mottó és a *pictura* magyarázata: ez madár az Ausztriai Házé, s mind a madarat, mind az imádkozó gyermeket a Nap (és az IHS) imádata különbözteti meg társairól. Az Isten iránti elkötelezettség (*Pietas*) jellemezte a gyermek őseit, és tette őket uralkodókká, ezért „Kisbaba, Te is őseid útját követed”. József az égi táplálékra ügyel majd, ezért beigazolódik a jóslat: császár lesz.

3/1–2. kép: József főherceg korabeli festményeken (Benjamin Block és ismeretlen művész alkotása)
Archduke Joseph on oil paintings (KMH; Dorotheum Wien. <https://commons.wikimedia.org>)

¹¹ *Id porro universale solet a Peripateticis definiri, unum aptum inesse multis...* Colbert 1682. 83.

Bár a fenséges utódok ikonográfiai kultusza általános volt a kora újkori uralkodói reprezentációban, és az udvari portrégalériának természetesen többször is megfestették őket; I. József gyermekként való ábrázolása kitűnik mennyiségével és minőségével, jelesül, amellet, hogy róla is ismerünk reprezentatív gyermekkori festményeket,¹² meglepően nagy számban készültek róla a szélesebb nyilvánosságnak, nem egyszer egyenesen a „népnek” szánt sokszorosított grafikák. Ez érthető, hiszen I. Lipót három házasságából alig születtek fiúk, József öccse, Lipót József(!) főherceg (1682–1684) alig élte túl második életévét, másik öccse, a későbbi VI. (IV.) Károly 1685-ben születik. A gyermek József koronázás előtti metszetes portréin feltűnő a – születésnapján metszetről már ismert – római hadvezéri vagy császári viselet. Az antik császárok imágóját követve ábrázolta a kis főherceget egy feltehetően Prágában készült metszet 1683/85 körül,¹³ amelyet *Georg* és *Gerhard de Gross* rézmetsző testvérpár készített, akik 1647-től az 1680/90-es évekig Prágában tartották fenn műhelyüket.¹⁴ Az ovális, pálmágakból font keretbe helyezett portrén a főherceget római páncélban, különleges, hattyúkkal és strucc-tollakkal díszített sisakban ábrázolták, mellette a főhercegi főveg, a portrét a birodalmi sas támasztja alulról. A felirat szerint a gyermek Lipót és Eleonóra császári fenségek elsőszülött fia, azaz a császári korona várományosa.

4–5. József főherceg G. de GROOS és J. M. LERCH portréján, 1683, részlet
G. de GROOS and J. M. LERCH: Archduke Joseph, etchings, details (ÖNB)

¹² A bécsi udvari gyűjteményben maradt fenn Benjamin BLOCK (1631–1690) festménye a francia udvari divatot követő viseletben, hatalmas tollas kalappal és brüsszeli csipkéből készült nyakkendővel ábrázolt hatéves Józsefről, a képen (egy asztal oldallapjára festve) megjelenik a főhercegi főveg is, felirata: VIVAT IOSEPHVS ARCHIDVX AVSTRIAE. Benjamin BLOCK: *Kaiser Joseph I. im Alter von sechs Jahren, 1684*. Vásznon, olaj, 126×105 cm. KHM GG 3409.; A Dorotheum aukciós ház 2007-ben árverezett el egy nagyméretű festményt, amely Józsefet mutatja kb. nyolcéves korában, színes díszpáncélban, amelyhez ugyancsak drága csipke-nyakkendőt visel, hadvezéri bottal, mellette vankoson a császári koronával. Gerard du CHATEAU(?) v. v. Anthoni SCHOONJANS(?): *Joseph als junger Erzherzog mit den Reichsinsignien*. Vásznon, olaj, 186×130 cm. Dorotheum: April 24, 2007.

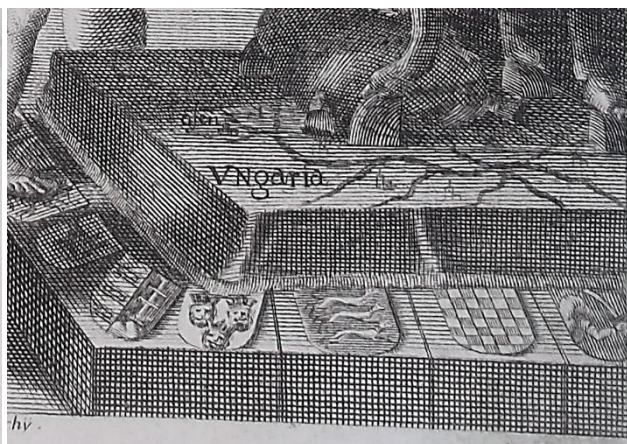
¹³ G. de GROOS: József főherceg, Prága(?), 1685 k., rézmetszet. Felirata: *Serenissimus Dominus Dom(inus) Josephus, Jacobus, Ignatius, Joannes, Antonius, Eustachius Archidux Austriae*. Jelzése: G. de Groos. fec. ÖNB PORT 00046975–01.

¹⁴ NAGLER 1835–1852. 5. 390.

A württembergi születésű Johann Martin Lerch (1643–1693) rézmetsző, aki élete végéig Bécsben működött, bár Prágában is feltűnt, 1683-ban kiadott metszetes lapján is hangsúlyos az *Erzherzogshut*, de itt heraldikai elemként az osztrák pólya is megjelenik az antik páncélt viselő József rangját jelezve.¹⁵

József koronázás előtti ikonográfiájának legszebb és legtanulságosabb darabja egy könyvillusztráció az ún. Birckenstein-féle metszetes könyvben.¹⁶ A könyv szerzője Anton Ernst Burckhard von Birckenstein (†1744) hadmérnök, aki a török háborúk idején Magyarországon is szolgált, és ő volt a kis trónörökös geometriatanára. Az 1686-ban Bécsben kinyomtatott tankönyv jól ismert a törökkori magyar várak iránt érdeklődőknek, hiszen a mű több mint 100 magyarországi vár vedutáját közli Justus van der Nypoort metszeteivel.¹⁷

6. József főherceg geometriai tankönyvének címmetszete és ennek részlete.

Title page illustration of Archduke Joseph's geometry textbook (BIRCKENSTEIN 1686)

A tankönyv címmetszete azonban legalább ilyen érdekes, hiszen a 7–8 éves főherceget ábrázolja a portréiról ismert római katonai viseletben, nyakában a kor arisztokrata divatjának elmaradhatatlan kellékével, a brüsszelicsipke-kendővel. A várképektől teljesen elütő címképen a geometriát tanuló kis főherceget Pythagoras és Herkules vezeti leendő trónusa felé, mögöttük tiszték, katonák és egy sejtelmes alak, antik viseletben, fején babérkoszorúval, minden bizonnyal a bölcsélet képviselőjeként (Aristotelész?). A metszet üzenete: a trónörökös a tudományok, elsősorban a matematika és geometria, illetve a hadművészet, sőt maga testi erő készíti fel az uralkodásra és kíséri a hatalom csúcsára, amelyet egy trón szimbolizál, rajta egy vánkos a császári koronával. Birckenstein előszavában is hang-

¹⁵ J. M. LERCH: József főherceg, Bécs, 1683. Rézmetszet. Felirata: JOSEPHUS Archidux Austriae. Anno 1683. Aug(ustissima)rum Caes(ararum) M(aies)t(a)tum Leopoldi et Eleonorae Magdalенаe Theresiae Primogenitus. Jelzés: Lerch sc. ÖNB PORT 00046974–01.

¹⁶ A műről bővebben: RÓZSA 1957.

¹⁷ BIRCKENSTEIN 1686. Reprint kiadása: BIRCKENSTEIN 2001

súlyozza, hogy a matematikai tanulmányokra egy olyan uralkodónak, aki majd sok népet fog kormányozni, feltétlenül szüksége van.¹⁸ Ha a metszetet tüzetesebben megnézzük, látjuk, hogy a trónörökös trónusa alá, az emelvényre egy földabroszt terítettek: a Magyar Királyság térképét, rajta az éppen felszabadított Buda megjelölésével és a Szent Korona országainak címersorozatával. Ekkor még senki nem tudta, voltak azonban, akik már sejtették, hogy 1 év múlva a kis magántanuló ennek az országnak a koronás királya lesz. A metszet kivételességét jelzi, hogy Carl Gustav von Amling (Ambling) (1651–1702/1703), a müncheni udvar rézmetszője készítette, míg a várképek Justus van der Nypoort (1625–1692) holland festő és rézmetsző munkái.

Az 1678-ban született I. József egyik utolsó portréja, amely még főherceggént, magyar királlyá koronázása előtt ábrázolja, 1687-ben készült, alkotója Gaspar Podevin rézmetsző.¹⁹ A metszeten rövid, hullámos hajú fiatalembert látunk (József 1687 júliusában töltötte be a 9. életévét), páncélban, nyakláncán keresztrel, vállán az uralkodói rangot jelző hermelingalléros paláttal, mellette a főhercegi főveg.

A metszet alkotója közelről ismerte modelljét, mivel egy 1690-ben (a József római királlyá választásának tiszteletére) kiadott emblémagyűjteményében így nevezi meg magát: Gaspar Franciscus Podevin, brüsszeli belga, apostoli protonotarius, I. József apródjainak (*epheborum*) prefektusa.²⁰ A leuveni egyetemre járt, brüsszeli származású Kaspar Franz Podevin egyébként 1678–1681 között a felső-ausztriai Leonstein plébánosa volt.²¹ A belga Podevin nemcsak a rézmetszéshez és a plébánossághoz értett, hanem a latin üdvözlőbeszéd írásához is, I. József hűségese udvaroncaként a pozsonyi koronázásra latin panegiriszt adott ki Bécsben 1687-ben,²² de ő vezényelte Augsburgban az apródok kórusát is I. József 1690. január 26-án végbement német/római királyi koronázásán. Érdekes, hogy József római királyként, 12 és fél évesen, fiatalabbnak tűnik Podevin portréján, mint 1687-ben, közvetlenül a pozsonyi koronázás előtt, 9 és fél éves korában.

7–8–9. G. PODEVIN metszetei: József főherceg, 1687 (ÖNB), I. József római és magyar király arcképe és Perényi Péter Ferenc apród emblémája, 1690 (PODEVIN 1690)
G. F. PODEVIN's copperplates 1687; 1690 (ÖNB; PODEVIN 1690)

¹⁸ *Daß sie einen guten Theil Ihre zarten Jugend, denen Kriegs- und Mathematischen Wissenschaften aufopffern, und solche mit einiger kostbarer Zeit Anwendung (welche sonst einen so grossen Helden Fürsten, der so viel unterschiedener Völcker regieren wird, zu interrichten dienen) verehren wollen.* BIRKENSTEIN 1686. f.2v

¹⁹ Gaspar PODEVIN: József főherceg arcképe, 1687. Rézmetszet. Felirata: *FAVENTE DEO 1687 – IOSEPHVS ARCHIDVX AVSTRIAE. – Qui primae sorti favit, faveatque sequenti: / Usque favente Deo, / Nulla pericla time.* Jelzése: Gas. Podevin sculp. ÖNB PORT 00046976–01

²⁰ PODEVIN 1690. címlap

²¹ WAGNER 1907.

²² PODEVIN 1687.

Podevin 1690-ben kiadott emblémagyűjteménye, I. József emblémás portréján kívül, 8 főúri apródjának verses emblémáit tartalmazza, köztük Perényi Péter Ferenc grófét,²³ aki minden bizonnyal azonos Perényi Gábor (Perényi György és brebiri Melith Zsuzsanna fia), 1670 körül ugoccai főispán és első felesége, albisi Zólyomi Erzsébet Krisztina fiával, Ferencsel.²⁴

Egyébként a pozsonyi koronázás évében, 1687-ben jelentetett meg a belgiumi német Nicolaus Beloutte Bécsben egy emblémákkal kísért latin történetfilozófiai művet az emberi társadalom témájában, a török háborúk győztesének, I. Lipótnak ajánlva, amelyet szerzője egy József főhercegnek szóló hosszú ajánlással vezetett be.²⁵ A könyvet Podevin rézmetszetes emblémáival illusztrálták.

I. József koronázása: Pozsony, 1687. december 9.

A koronázás napja, 1687. december 9. (a katolikus naptárban a Szeplőtelen Fogantatás ünnepének másnapja) alapvető változást hozott I. József ikonográfiájában. Nemcsak azzal, hogy királyként megszaporodtak a metszetes ábrázolásai, hiszen képmásainak gazdagságát éppen koronázási propagandájának köszönhette, hanem az ábrázolás módját is. A koronázás a királyválasztás intézményét felváltó, pár héttel korábban Pozsonyban törvényben iktatott Habsburg-örökösödéson alapult, kivételességét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az apja vagy elődje életében megkoronázott Habsburg királyok közül I. József volt a legfiatalabb. Gyermekkori portréi meghatározzák magyar királyi, majd 1690-től a német királyi ikonográfiáját is, hiszen Józsefet továbbra is a tündéri szépségű és kedvességű gyermek imágójában jelenítik meg, akinek tündöklő bája és jósága országát, országait is beragyogja majd a török háborúk sötétsége után. Jacob Tollius Firenzében írt és Lipcsében kiadott koronázási köszöntőjében I. Józsefnek nemcsak kivételes tehetségét, lelki adottságait, hanem császárhoz illő szépségét is dicséri.²⁶ Más korabeli megfogalmazás szerint: a gyermekkorában megkoronázott király lelki adottságait, istenszeretetét és egyéb erényeit apjától, I. Lipót császártól, szépségét és kecsességét pedig anyjától, Eleonóra Magdolna Terézia pfalz-neuburgi hercegnőtől örökölte.²⁷

Az ifjú királyt köszöntő és reprezentáló, sőt népszerűsítő metszetek között akad azonban olyan is, amely minden bizonnyal korábbi dúcok felhasználásával készült, ezeken ugyanis antik páncélban, az ismert hatyús sisakban, főhercegi korona kíséretében látható az új király. Az egyik ilyen metszeten az összes keresztnéve után és számos címe közé felvették a magyar királyi titulust is, igaz, hibásan, hiszen választott királynak (*Erwehlter König in Hungarn*) titulálták.²⁸ A másik hasonló metszeten a portré rá-májába vésték be új címét és a koronázás dátumát, a feliraton azonban nem változtattak, ez a főhercegi címét és születésének időpontját(!) tartalmazza, ezt is rosszul, mert július helyett június szerepel.²⁹

²³ EMBLEMA VII. ILLUSTRISSIMI DOMINI DOMINI PETRI FRANCISCI COMITIS A PERINY de PERENY Regiae Maiestatis Ephebi. PODEVIN 1690. f.12r

²⁴ Emblema VII. Lemma: TIMORE PAVESCUNT, AMORE VINCUNT. / Belli conflictu timor, horror, et anxia cura / Atque metus mortis semper adesse solet. / Ast ubi pugnantes ex regis amore feruntur, / Impavidi fient, nec timor ullus erit, / Sic super Europam regnabit amore Iosephus, / Atque timore suo maximus Hector erit. / Pugnantes etenim pro illo vincent, ab amore / Impavidi fient hostis in interitum, / Percutietque suos inimicos ips timore, / Atque triumphabit victor amore potens. / VIVat IosephVs, qVI VInCet paVores LaVDIs aMore. PODEVIN 1690. f.12v

²⁵ BELOUTTE 1687.

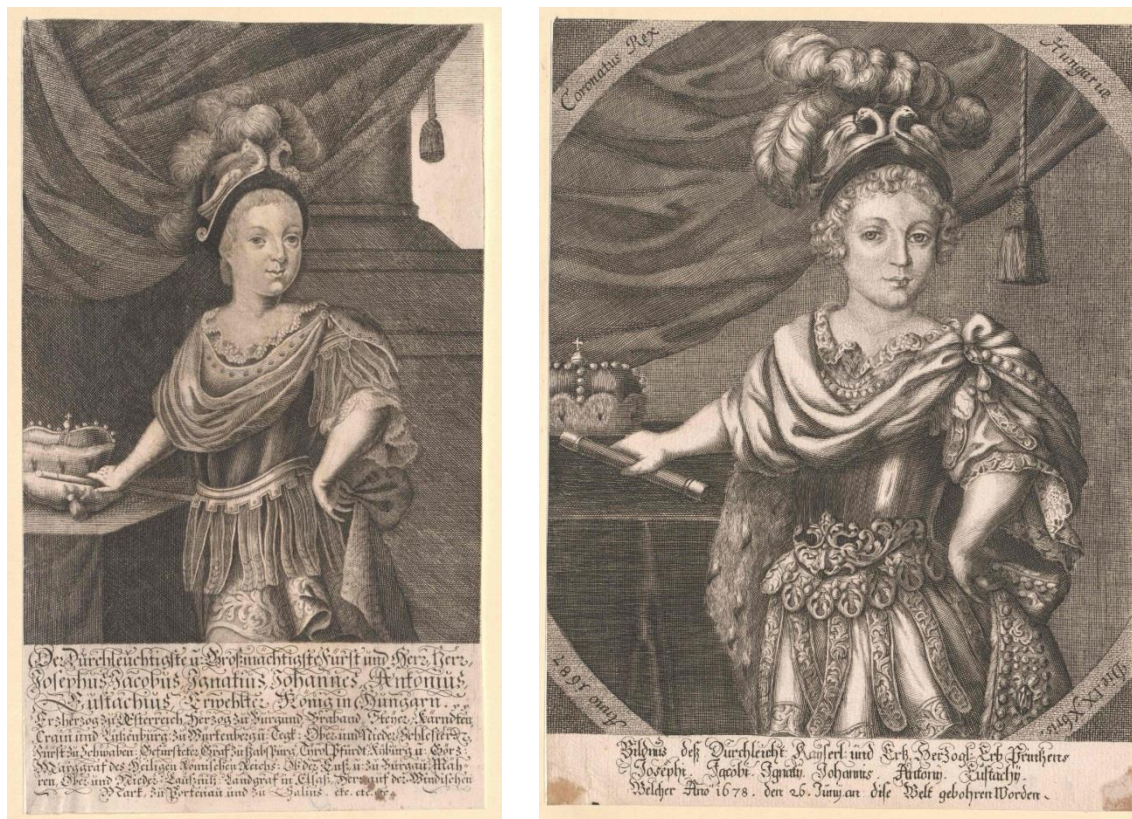
²⁶ Utere et tu, HUNGARIA, his artibus, et invalesces, vigebis, florebis. Habes eccam fortunae melioris praedem, fortunam novi Regis tui JOSEPHI, nec fortunam modo tanti Principis, sed et pulcherrimum indolem. [...] accedit et illud ornamentum corporis, venustas dignitasque formae imperatoriae. TOLLIUS 1687. [27.]

²⁷ [m]it der Zeit einen solchen Ruhm-König zu hoffen, bey dem der Geist, GOTTES-Liebe und Tugenden unsers Monarchen, als Herr Vatters, und die Schönheit und Anmutigkeit der Frau Mutter vergeschwistert. STEPHANI 1688. 175.

²⁸ Ismeretlen műhely: I. József portréja, 1687. ÖNB PORT 00046986–01

²⁹ Ismeretlen műhely: I. József portréja, 1687. Felirata: Bildnuß deß Durchleicht. Kayserl. und Ertz-Herzogl. Erb Printzens Josephi, Jacobi, Ignatii, Johannis, Antonii, Eustachii, Welcher Anno 1678. den 26. Junii an dise Welt gebohren worden. Körirat: Coronatus Rex Hungariae Die IX Xbris 1687. ÖNB PORT 00046985–1.

10–11. I. József magyar király portréi, 1687 / Portraits of King Joseph I of Hungary, 1687 (ÖNB)

A kisgyermekként római hadvezéri-császári viseletben népszerűsített kis főherceg, örökös magyar királyként, a koronázás pillanatától egészen a római (német) királlyá koronázásáig (1690. január) szinte mindig magyar viseletben jelenik meg portréin, akár a Szent Koronával együtt, akár a nélkül ábrázolják. Ez a szembetűnő változás összefügg azzal, hogy a koronázás nemcsak a Habsburg-uralom folytatását, hanem egy új, a török kiűzését követő korszakot jelentette, s ami legalább ilyen fontos, a véres rendi küzdelmek visszaszorítását, sőt a megbékélést az uralkodó(k) és a magyar rendek között. Jacob Tollius (1633–1696) holland klasszikus filológus, duisburgi professzor, a koronázásra írt gratulációjában is eként értékeli a koronázás napját.³⁰ A pontos dátum, 1678. december 9. egyébként több metszeten is feltűnik, többször a helyszín, Pozsony mint koronázó város megnevezésével.

A Német-Római Császárság központjában, Nürnberg szabad birodalmi városban Johann Jonathan Felsecker nyomdásznál árulták azt az egylapos nyomtatványt, amelyen a birodalom polgárai gratuláltak az új magyar királynak, számos német és latin rigmussal.³¹ A gratuláló nyomtatvány páлма- és babérággal keretezett ovális portréját Johann Azelt (1654–1692) nürnbergi rézmetsző készítette; a gyermekkirály már magyar nemesi díszruhát visel, igaz, palástját a királyi rangnak kijáró hermelinnel bélelték. Kezébe jogar helyett magyar buzogányt tettek (ezzel már korábbi Habsburg-királyokat is ábrázoltak!), mögötte az asztalon a Szent Korona stilizált, de felismerhető ábrázolása, országalmával és jogarral. A portrét hadijelvényekre (dobok, ágyúk, zászlók, szúrófegyverek) helyezték, az egyik zászlóra kettőskeresztes címert rajzoltak, és a koronázás dátuma is szerepel a portré alatt.

³⁰ *Hunc esse diem perniciosissimarum discordiarum expulsorem, pestiferarum atque effatissimarum conjurationum ac rebellionum extirpatorem, hostium omnium exterminatorem: hunc esse diem omnis infelicitatis, cladum, vastationum, caedium, malorum denique omnium optatam dudum, at nunc exhibitam ac repraesentatam divinitus finem: hunc esse diem, quo velut de integro condita HUNGARIA exemplo cunctis esse gentibus possit, beatissima regna esse, quorum tutelae atque imperio certus sit atque jam designatus successor.* TOLLIVS 1687. [30.]

³¹ Johann AZELT egylapos metszetes nyomtatványa I. József magyar király koronázása alkalmából, Nürnberg, 1687. Címe: *Über den neu-gekrönten großmächtigsten und unüberwindlichsten König in Hungarn JOSEPHVS, dessen Bildnus hier vorgestellt wird, komme alle Seegen Josephs.* A portré felirata: *JOSEPHVS I. Leopoldi primi filius Rex Hungariae. Pius, Felix, semper Augustus.* Jelzése: Azelt. sc. Norimbe. ÖNB PORT 00046991-01.

Ez az ikonográfia állandósult József magyar királyi reprezentációjában, igazi magyar gyermek és király lett. Egyébként a koronázás alkalmával és pozsonyi tartózkodása alatt végig a magyar főurak dúsan hímezett, díszített, dolmányos, mentés, szűk nadrágos, csizmás díszruháját hordta. Jóllehet nem ő volt az első Habsburg, aki magyar királyként felöltötte a nyugati divattól teljesen különböző magyar mágnásviseletet, így II. Mátyás, II. és III. Ferdinánd, sőt még apja, Lipót is viselte a magyar királyi rangjukat hangsúlyozó ábrázolásaikon, de I. József volt az, akihez a koronázás után „hözánőtt” a magyar viselet. Ami a koronázási portrékat még egyedibbé teszi: feltűnő József hajviselete. 9 és fél éves korában, úgy tűnik, még a reprezentatív képmásokon sem kellett parókat viselnie, saját gyönyörű szőke, füléig érő göndör fürtjeivel ábrázolják, és csak 1690-től, német királyként hordja a 17. századi udvari viselet kötelező darabját, a parókat.

12–13. J. AZELT: József koronázását köszöntő nürnbergi nyomtatványok, 1687
J. Azelt's prints on coronation of Joseph I of Hungary, 1687 (ÖNB; HAN 1687)

Johann Azelt rézmetsző egy másik portrét is készített Nürnbergben a koronázás alkalmából, verses gratulációval, amelyet Paul Conrad Balthasar Han (1633–1699) nürnbergi író és kalendáriumkiadó rajzolt elő, jelentett meg 1695. évi kalendáriumában, feltehetően ő a német vers szerzője is. A jókívánság Isten segítségét kéri József „minden dolgához”, és azt, hogy szilárdítsa meg trónját, ellenségeit pedig vesse a pokolra.³² A Han–Azelt-féle nürnbergi nyomtatványon két embléma is feltűnik, az egyik az új uralkodó személyes attribútuma: markolatára állított tör, amelyre olajág tekeredik, mottója: *Amore et Timore*: Szeretettel és Félelemmel. A tör-olajág mint a háborúkat lezáró béke, megbékélés szimbóluma ismert a kora újkori emblematikában és szimbolikában, így I. Ferdinánd király diplomatája, Verancsics Antal ikonográfiájában is szerepel.³³ Az *Amore et timore*-mottó egyébként szintén nem ismeretlen az emblémák kultuszában és a korabeli irodalmi gondolkodásban, de igazán népszerűvé I. József magyar király teszi majd, olyannyira, hogy Podevin ezzel a címmel adja ki I. József és apródjai említett emblémáit.³⁴ De József augsburgi koronázásának évében, 1690-ben Antonio Caraffa is ezzel a mottóval (*amor et timor*) jellemzi *Einrichtungswerk*jét, amelyet Erdély új politikai kormányzásáról készített I. Lipótnak,³⁵ aki a *Diploma Leopoldinumban* (1691) fel is használta.³⁶ A metszetes lap másik emblémája József apjára, Lipót császárré – *CONSILIO ET INDUSTRIA* mottóval – jelezve, hogy ez még nem igazi, hanem csak protektor felügyelte királyság.

³² P. C. B. HAN–Ch. AZELT: I. József magyar király, rézmetszet 1687/1695. Jelzése: P.C.B. HAN inventor. – Azelt sc. Norimbe. A vers szövege: Prinz JOSEPH mit Dir sey / Der GOTT in allen Dingen! / Es musze Dir gelingen! / GOTT mach fest deinen Stuhl / Verfluche die Dir fluchen! / Er stürzt in Höllen-Pful / All die Dein Unglück suchen. Han 1695. címmetszet.

³³ Verancsics Antal ikonográfiájáról vö.: GYULAI 2008.

³⁴ PODEVIN 1690

³⁵ [d]er absolute römisch-kaiserliche Dominat in Siebenbürgen einzuführen, ein Mesterstück der jubtilsten Saatkunst und den Zweck bald zu erreichen, ein Weg zu nehmen sei, welchen Timor et Amor bahnen müssen... GRÄSER 1853. 160.

³⁶ F. MOLNÁR 2013. 476–478.

Esterházy Mihály (1761–1721) gróf, Pál nádor fia 1688. június 27-ikén a bécsi Szt. István-székesegyházban elmondott és kinyomtatott, Szent László királyról szóló és a frissen koronázott gyermekkirálynak ajánlott retorikai vizsgatézisének is ezt a címet adta (*Regula Regum – Amor et Timor*). A nádor fia az orációja elé szerkesztett kétoldalas ajánlásban méltatja I. Józsefet, akinek rövid uralkodása elég volt, hogy Egerből kiűzzék a törököt, és a magyar királyok ősi székvárosa, Fehérvár is visszakerüljön a keresztények kezére.³⁷ A 18 éves bécsi diák (és öccse) ott volt Pozsonyban 1687. október 30-ikán apjuk, Esterházy Pál nádor mellett, amikor a császári család bevonult a koronázó városba.³⁸ Esterházy nádornak főszerep jutott a ceremóniákon, sőt I. József koronázása után, 1687. december 9-ikén állították ki neki Pozsonyban azt az oklevelet, amelyben I. Lipót birodalmi hercegi rangra (*Reichsführer*) emeli.³⁹

P. C. B. Han jól ismerte Magyarországot, 1 évvel a koronázás előtt vastos munkát jelentetett meg Nürnbergben Magyarország történelméről, amelynek végén a Szent Korona történetét is megírta (*Anhang oder erzehlung sonder- und wunderbahrer Hungarischer Kron-geschichte*), metszetet is mellékelve, Magyarországnak, Lipót császárnak és fiának szóló jókívánsággal.⁴⁰

15. I. József koronája és a birodalmi sas, 1692
King Joseph's crown and the imperial eagle, 1692
(BEHAIMB 1692. címmetszet / title page illustration)

14. A magyar korona nürnbergi metszeten, 1686
Hungarian Crown, Nürnberg, 1686 (HAN 1686. 797.)

Clemens Beuttler (1623–1682) német festő és Johann Martin Lerch Bécsben alkotott német rézmetsző egy Majna-Frankfurti könyvhöz készült metszeten szintén a valóságoshoz igen közeli módon ábrázolja I. József koronáját, amelyből fenség, míg a koronát támasztó birodalmi sastól szabadság, vagyis a töröktől való felszabadulás származik Magyarországra.⁴¹

A Józsefet ábrázoló metszeteken a mente és a dolmány díszítése a legkülönbözőbb, az egyszerű gombostól az ékköves mentekötővel és gazdag skófiomos hímzéssel, gyöngyökkel-drágakövekkel díszített díszruháig; és a magyar korona, ha megjelenik, legtöbbször hasonlít a valódira.⁴²

³⁷ ESTERHÁZY 1688. (RMK III. 1498)

³⁸ MARTI 2014. 227.

³⁹ A füzetalakú díszes oklevél őrzőhelye: Fürstlich Esterházy'sche Sammlungen, Burg Forchtenstein (Burgenland).

⁴⁰ *Die Hungarisch H. Kron. / Leb edles Hungar-Land mit Fried auf Krieg beglückt! / Erfreue dich Deiner Kron von Himmel ab geschickt! / Die fort zielt LEOPOLD und seiner Printzen Haupt! / Bring wieder reichlich ein was dir der Türck enträubt!* HAN 1686. [797.]

⁴¹ C. BEUTTLER–J. M. LERCH: I. József koronája és a birodalmi sas, 1692. Rézmetszet. Felirata: *Ex Corona Josephi Maiestas, Ex Alis Subjecta Regni Libertas*. Jelzés: *Clem. Beuttler delin. Io. Mart. Lerch f.* Behaimb 1692. címmetszet. A metszet lelőhelye: Università di Modena e Reggio Emilia – Biblioteca universitaria di area giuridica, Fondo antico F.A.0230

⁴² I. József magyar király, metszet, 1687, 16x7,5/12,1x9,4 cm. Felirata: *Givseppe I. ré apostolico D'Vngaria coronato á Possonia li Xbre 1687*. ELTE EK Különgyűjtemények, Metszetek, ltsz. RD22828 (Nº 000816367)

A magyar viselet és a Szent Korona mellett mindenképpen a koronázás attribútumának tekinthető az Aranygyapjas Rend jelvénye is, ezt ugyanis József a koronázást megelőző nap kapta meg Pozsonyban, fényes külsőségek közepette. A korabeli leírás szerint: nem sokkal később, miután a világi Aranygyapjas-lovagrendbe felvették, a pozsonyi vár kápolnájában az egyháziak krisztusi rendjének sorába is felvételt nyert azzal, hogy Francesco Buonvisi kardinális (1626–1700), pápai nuncius megbérmálta két püspök segédletével. I. József bérmálkozásán, császári szülein kívül, részt vett nagybátyja, Ferenc Lajos pfalz-neuburgi herceg (1664–1732), a Német Lovagrend nagymestere, sőt kishúga, Mária Erzsébet főhercegnő (1680–1741) is, így a továbbiakban a két lovagi közösség erejével felvértezve, nemcsak testi, hanem a kereszténységet fenyegető lelki ellenséggel is bátran szembe szállhatott.⁴³

16. G. BOUTTATS: I. József király, 1687 k. (ÖNB)

17. I. József itáliai metszeten, 1687 k. (ELTE EK)

18. P. SCHENK: I. József, Amsterdam, 1687 (Rijksmuseum)

Portraits of King Joseph of Hungary, 1687

Gaspar Bouttats (1640–1695/96) antwerpeni rézmetsző egyszerű *imago clipeata*-formában ábrázolt portréján (viselete is szinte hétköznapi, mentekötője egyszerű sodrott zsinór!) kétszer is szerepel a rendjelvény, egyszer a kis király mellén, egyszerű láncon, másodsor a Magyar Királyság koronás címere körül a szokásos rendi láncon.⁴⁴ Hasonló mintaképet követ egy másik, finom, kvalitásos mezzotinto-lap is, amelyet id. Pieter Schenk (1606–1711) amszterdami rézmetsző készített. A portrét a művész állandó szerzője, Jan Norel költő (1685–1713) 6 soros holland verse kíséri, amelyben a gyermekkorú József királyt a bibliai Józsefhez hasonlítja, tekintettel a török elleni harcra.⁴⁵

⁴³ *Erz-Herzog Joseph wird Ritter des guldnen Fluß. Ehevor aber noch die Krönung ihren Wunsch-erfüllten Fortgang erhielt, theilten Ihre Käyserliche Majestät inter sehr prächtigen Ceremonien, der, der Vater-Sonne in allem sich nachlenkende Sonnen-Blume, das goldne Vellus mit, darbey sich alle anwesenden Ritter desselbigen einfunden. [...] Der Erzherzog wird gefirmt. Bey aufnehmung in die Weltlichen Ritter-Orden des guldnen Vluß, Wunsch-beseligte man auch unsern Erz-Herzoglichen neu-erwählten König mit dem Geistlichen Christen-Orden, indeme selbiger in Begleitung Ihro Durchl. Herzog von Neuburg, Groß-Teutschmeister, in die Kammer-Capellen sich verfügte, allwo sie von Ihrer Eminenz Cardinalen Bonvisio, demezwey Bischöffe assistierten, in Gegenwart beeder Käyserlichen Majestäten, und Erz-herzogin Maria Elisabetha, die heilige Firmung empfangen, und zu einem tapfermütigen Ritter, nicht nur wider die leibliche, sonder auch geistliche Feinde, die auf das Christenthum loßstürmen, bekröfftiget wurden.* STEPHANI 1688. 35.; 38.

⁴⁴ G. BOUTTATS: I. József magyar király arcképe, rézmetszet, 1687 k. Felirata: IOSEPHUS I. D. G. REX Hungariae Archidux Austriae etc. Jelzése: Gaspar Bouttats fecit. ÖNB PORT 00046984–01. Ehhez az ábrázoláshoz igen hasonló jelenik meg Benjamin von Block(?) bécsi udvari festő festményén: *I. József magyar király*, olaj vászon, 79x64 cm (Benjamin Block (attr.): *Bildnis des späteren Kaisers Joseph I. (1678–1711) als König von Ungarn.*) A festményt a Dorotheum aukcionálta Bécsben 2013. június 11-ikén.

⁴⁵ P. SCHENK: I. József magyar király, Amszterdam, 1687. Mezzotinto. Jelzése: P. Schenk fecit et Exc. Amstedolamo cum Privil. Rijksmuseum RP-P-OB-9244.

Nicolas de L'Armessin (1684–1753) francia művész 18. század eleji metszetén, amely feltehetően egy korábbi mintát követ, hiszen I. Józsefet csupán mint magyar királyt népszerűsíti, a francia barokk portréművészet (és divat) eszközeit használja. A portré érdekessége, hogy Józsefet koronával a fején ábrázolja, amely azonban egyáltalán nem hasonlít a magyar koronára, és feltűnő az Aranygyapjas Rend jelvénye is a mellén. A L'Armessin párizsi műhelyében árult metszet feliratában szerepel I. József születési dátuma és ünnepélyes pozsonyi koronázásának időpontja is, amely a császári szülők, valamint a magyar és németországi fejedelmek jelenlétében ment végbe (*esté couronné Roy de Hongrie á Presbourg, avec tres grande ceremonie le 9-e Decembre 1687 en presence de leurs Majestez Imperiales et des Principaux Seig(neu)rs hongrois et Alemans*).⁴⁶

Jacques Blondeau (1655–1698) antwerpeni flamand rézmetsző készítette, és a római Jacobus de Rubeis kiadónál jelent meg, feltehetően nem sokkal a pozsonyi koronázás után az a latin feliratos (VIVAT FELICITER!) gratuláló metszetes nyomtatvány, amely a koronázás helyszínét és dátumát is közli. A metszeten József a korabeli nyugati főúri és udvari elit páncélját viseli, nyakában brüsszeli csipkével, szép gyermekarcát lágyan omló szőke fürtök keretezik, feltűnő a portré fölé helyezett Szent Korona valóságúsége. A kompozíció másik fontos eleme a Habsburgok kiterjesztett szárnyú birodalmi madara, karmában a kettétört félholddal, amely a törökön ellenség feletti győzelem népszerű ikonográfiai toposza a korban.⁴⁷

19. N. de L'ARMESSIN: I. József magyar király, Párizs, 1710 k. Részlet (ÖNB)

20. J. BLONDEAU: I. József, 1687 (ÖNB)

⁴⁶ N. de L'ARMESSIN: I. József magyar király portréja (*Serenissime PRINCE Archiduc IOSEPH Ier du nom Roy d'Hongrie*), Párizs, 1710 k. Rézmetszet. Jelzése: *De l'Armessin sculp. – A Paris chez N. de L'Armessin, Rue St. Jacques à la Pomme d'Or*. ÖNB PORT 00046984–01.

⁴⁷ J. BLONDEAU: I. József, 1687. Jelzése: *Jac. Blondeau Anterp. sculp. – Romae ex officina Io. Iacobi de Rubeis ad Temp-lom S. M. de Pace cum Priu. S. Pont*. ÖNB PORT 00046993–01.

Az egyik legszebb József-portrén, Johann Christoph Weigel (1661–1726) nürnbergi rézmetsző mezzotinto-lapján a babérkeretes *imago clipeata* fölött a Szent Korona jelenik meg, mögötte keresztbe téve a kormányzás két szimbóluma, a kard és az olajággal befont jogar, a békére törekvő uralkodói attitűd jeleként, mellette bőségszaru. A magyar főúri viselettel ábrázolt portré alatt, a trofeumok közé helyezett kartus felirata is az igazságos kormányzásra utal, a jó uralkodó ugyanis a jókat jutalmazza, a rosszakat bünteti. A mondatzalag József királyi titulását és koronázásától használt mottóját hordozza: AMORE ET TIMORE.⁴⁸

21. J. Ch. WEIGEL: I. József magyar király, 1687. (ÖNB)

⁴⁸ Johann Christoph WEIGEL: I. József magyar király, 1687. Mezzotinto. Feliratok: IOSEPHUS I. REX HUNGARIAE – ARCHIDUX AVSTRIAE. AMORE ET TIMORE. – CUIUS EST HAEC IMAGO / ET SUPERScriptIO: IUSTITIAE / QUAE SUUM CUIQUE BONIS / PRAEMIA, MALIS POENAS / DECERNIT. ÖNB PORT 00047004–01.

Különösen gazdagon hímzett és díszített magyar díszöltözetben, az Aranygyapjas Rend rendi láncával, hermelinpalástban tűnik fel egy egészalakos portrén József mint gyermekkirály a Szent Korona, illetve a Magyar Királyság címere kíséretében. Az ismeretlen művésztől származó portré, amelynek változatait Frankfurtban Mattheus Schnatz, Nürnbergben pedig Johann Christian Lochnitz könyvkereskedése árulta, azaz a birodalom legfontosabb városaiba is eljutott, egy tíz soros német versikét is tartalmaz arról, hogy a magyar királynak a 10-es a szerencseszáma, hiszen 10. a magyarországi Habsburg-uralkodók sorában, ráadásul tízévesen lett az ország királya, és éppen decemberben, azaz a latin tízes számról elnevezett hónapban. Az egylapos nyomtatvány versikéje végül az új uralkodót a Naphoz hasonlítja, amelyet minden égtáj ismer, s amelyet rásüt a trónra és az országra is, s fényétől a török félhold elsápad, és átadja a birodalmat a sasnak, azaz a Habsburg Háznak.⁴⁹

22/1–2. I. József magyar király, Nürnberg & Frankfurt, 1687 (ÖNB)

*Est ist zehende Zahl merkwürdig und vollkommen
So zehlt auch Osterreich an seinem Joseph nun
Den zehnden Könighen, der als mit Freud entglommen
Das zehnde Alter Jahr, emfing der Ungarn Kron
Im Monat, so sich auch nach diser Zahle nennet.*

*O! Hohes Wunderwerk geführt von Gottes Hand
Wohl! Seine Majestät, die Ost und Westen kennet
Geh Sonnen ähnlich auff, beglänzte Thron und Land
Es muß vor derer Schein des Türken Mond erblassen
Und dessen weites Reich dem Adler überlassen.*

Matthias Greischer (1659–1697) bécsi grafikus, rézmetsző többszörösen is a pozsonyi koronázás művésznének tekinthető, hiszen nem sokkal a ceremónia után, 1688-ban Esterházy Pál herceg megbízta társával, Johann Martin Lerch-hel együtt, hogy készítsenek neki rézmetszetekhez való dúcokat a koronázás egyes jeleneteinek ábrázolásával, a nagy esemény emlékezetére. Négy vésett tábla készült el, köztük I. József koronázásának allegóriája.⁵⁰ Greischer azonban egylapos metszetet is alkotott a koronázás alkalmából, igazi reprezentatív portréval. József, a gyönyörű gyermek (aki ugyan 10 évesnél idősebbnek látszik), egyszerű, de elegáns magyar díszöltözetben, kezében buzogánnyal jelenik meg, a

⁴⁹ DOMANOVSKY (szerk.) 1939–1942. IV. köt. illusztrációja és ÖNB PORT PORT 00046978–01 (Nürnberg); ÖNB PORT 00046977–1. (Frankfurt)

⁵⁰ PERSCHY (red.) 1995. Kat. sz. V/16. (269.) (Harald PRICKLER)

portré ünnepélyességét a gazdag virág- és gyümölcsgirlandokból font keretezés, az architektonikus elemek és a kőbe vésett teljes uralkodói titulus, valamint a portré felső részét lezáró embléma emeli. A korona itt heraldikai funkcióban, az országcímerrel együtt jelenik meg.⁵¹

Hasonló ikonográfiával az említett Franz Kaspar Podevin, József főherceg apródjainak parancsnoka, egyben rézmetsző is készített egylapos nyomtatványt a koronázás után, de ő József mellé helyezte a Szent Koronát is. Az új király kezébe egy felségfolyamodványt (*Ad Sac. reg. Mai. Hung. Reg. humill. suppl.*) adott, mintha rögtön a koronázás után hozzáfogott volna uralkodói kötelessége teljesítéséhez. Podevin költői erudícióját is megcsillogtatta ebben a munkában, hiszen a portré alá nyolcsoros latin verset írt a magyar nép és új királya viszonyáról: szerinte a magyar nép tiszteli és elismeri királyának Józsefet, és az új király is hasonlóan tesz népével. József az ausztriai nemzetségből származik, amelynél nincs nagyobb a földön, de Pannónia is nevezetes kiváló tetteiről, bővelkedik fegyveres erőben és egyéb gazdagságban.⁵²

23. M. GREISCHER: I. József király, Bécs, 1687 (ÖNB)

24. G. PODEVIN: I. József köszöntése, Bécs, 1687 (ÖNB)

*IosephVs primVs Leopoldi et teresiae filivS hVngariae rex
Hungara Iosephum veneratur natio Regem
Agnoscit populus noscit et ille suum.
Haud mediocre decus promanat utrisque putatur
Condignus populus: Rex quoque dignus eo.*

*Austrius Augustus Rex est natalibus ortus,
Nac gens Austriaca major in orbe datur.
Est quoque Clara suis pridem Pannonia gestis,
Inclyta gens armis diuitisque potens.*

⁵¹ M. GREISCHNER: I. József, Bécs, 1687 k. Rézmetszet. Jelzése: *Matthias Greischer fec. et excud. Viennae.* ÖNB PORT 00046981-1.

⁵² G. PODEVIN: I. József király köszöntése, Bécs, 1687. Rézmetszet. Jelzése: *Gasp. Fran. Podevin S. R. M. Epheb. Praef. sculp. D. D.* ÖNB PORT 00046980-01.

Elias Nesselthaler (1664–1714) augsburgi rézmetsző, aki egy ideig Bécsben is működött, két hasonló metszetet is készített Józsefről, „Magyarország 45. királyáról”.⁵³ A metszetek igen hasonlóak, de tükröképei egymásnak. Ez a metódus nem volt idegen a barokk rézmetszői körében, Bethlen Gáborról pl. hasonló módon készültek portrévariánsok a korabeli Németalföldön.⁵⁴ Nesselthaler két egészalakos portrét készített modelljéről, majdnem azonos viseletben, hosszú, bő mentével vagy köppennyel, igen hasonló díszlettel, igaz, az arcok különbözőek, ami eltérő előképre, esetleg eltérő rajzolóra mutat. Az egyik arc mintha magán viselné a jellegzetes Habsburg-vonásokat, a másik a szelíd, kivételes szépségű főherceget mutatja. Feltűnő a Szent Korona mint legfontosabb attribútum meglepően valóságghú ábrázolása, a művész talán valóban láthatta a gondosan őrzött klenódiomot Bécsben, esetleg a koronázáson, vagy igen jó ábrázolást szerezhettek róla. A gyermekkirály mentéjének vállrészen különös, szabálytalan alakú folt tűnik fel mindkét metszeten, a kérdés, hogy milyen céllal varrták fel a díszes viseletre, egyelőre megválaszolatlan.

25–26. E. NESSENTHALER: I. József, a 46. magyar király, 1687, részletek
Joseph I, the 46th King of Hungary (ÖNB)

Wolfgang Philipp Kilian (1654–1732) augsburgi rajzoló és rézmetsző, a neves Kilián művészcsalád tagja, a szokástól eltérően, hagyományos páncélban ábrázolta Józsefet magyar királyként, talán még egy korábbi főhercegi képmást felhasználva. A kép felirata szerint modellje 1678. július 25-ikén hajnali két órakor született Bécsben, régi (a német protestánsok által használt) időszámítás szerint ez július 15., és Pozsonyban koronázták meg 1687. december 9-ikén (vagy november 29-én).⁵⁵ A portré mindennél jobban érzékelteti a királyfi, illetve a kicsiny király szépségét, finomságát.

⁵³ E. NESSENTHALER: I. József, Magyarország 46. király, Bécs, 1687. Metszetek. Felirat: IOSEPHUS Imus XLVI REX HUNGARIAE. Jelzés: E. Nesselthaler sc. Vienn. ÖNB PORT 00046979–01/02.

⁵⁴ GYULAI 2013. 266.

⁵⁵ W. Ph. KILIAN: I. József magyar király, 1687/1695. Rézmetszet, 57,7x42,2/ 53,8x39,6 cm. Felirata: IOSEPHUS I. DEI GRATIA REX HUNGARIAE. Natus A(nno) MDCLXXVIII. hora secunda ante diem 25 Julii st. nov. (15. st. vet.) Viennae Austriae. Coronatus 9 Decemb. (29. Nov. st. vet.) Posonii A. MDCLXXXVII. Jelzése: Wolff. Philipp Kilian sculp. Coburg, Kunstsammlungen der Veste Coburg, II,257,16; ÖNB PORT 00046982–01

Ez a gyermeki ártatlanság és szépség rögzült, sőt szinte toposz lett József gyermekkirályi ikonográfiájában, így jelenik meg egy metszeten, amely 1689-ben, 1 évvel József római királlyá választása előtt készült (Fr. Riger). A metszet felirata Vergilius IV. eclogáját idézi, ahol Vergilius egy új aranykor és egy gyermek születését jósolja (*Pacatumque reget patriis virtutibus orbem*. Verg. IV. ecl. 17.), ennek korabeli értelmezése Augustus, a középkor- és újkori keresztény olvasata Krisztus eljövételét ígéri. A gyermekkirály portréjának mottója nem hagy kétséget afelől, hogy I. Józsefben is egy új aranykor, a megbékélés időszaka ígértét látta a korabeli közvélemény.⁵⁶

27. W. Ph. KILIAN: I. József magyar király, 1687/1695. Részlet
(Kunstsammlungen der Veste Coburg; ÖNB)

28. Fr. RIGER: I. József magyar király, 1689 (BM)

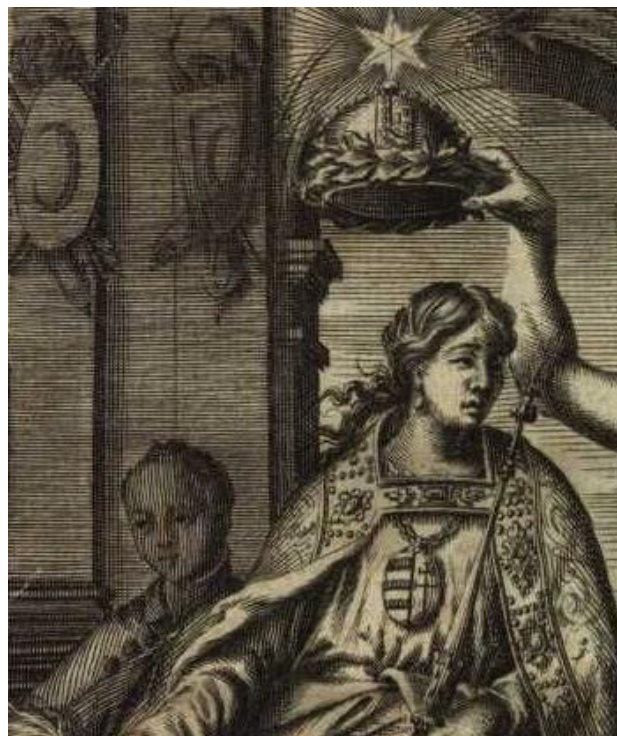
A pozsonyi koronázást leíró, és az eseményekről készült metszetekkel illusztrált nürnbergi kiadvány, amely a koronázás, illetve Munkács és Eger bevételének, azaz a rendi ellenállás és a török felett aratott Habsburg-győzelemnek, a külső és belső ellenség letörésének emlékére jelent meg, címében és tartalmában is ugyanezt az új korszakot üdvözli. Újra felragyogott a Magyar Királyság szerencsecsillaga és „fenség-csillaga” (*Der Neu-aufgegangene Glücks- und Majestät-Stern deß Königreichs Ungarn*), az előbbi az ország területét, az utóbbi a magyar királyi trónt ragyogja be. A könyv címmetszetét Ludwig Christoph Glotsch (1655–1719) nürnbergi rajzművész és rézmetsző, a nürnbergi Endter-kiadó állandó alkotója készítette, és felirata szerint Magyarország szerencsecsillaga egyben a törökök szerencsétlenség-csillaga is.⁵⁷ Az allegorikus ábrázolás a Magyar Királyságot reprezentálja egy gyönyörű, koronázási palástban megjelenő nőalakkal, akinek mellén az ország címere függ. A képen Hungáriát angyal koronázza meg babérkoszorús és szerencsecsillagos királyi koronával, lábaihoz két angyal metszetet (*Mongatsch*) állít, illetve térképet (*Erla*) terít, a két várat, Munkácsot és Egert ugyanis nem sokkal József koronázása után foglalták el a császári csapatok (*sieghafften Eroberung beyder Haupt-Festungen Erla und Mongatsch*).

Érdekes, hogy mindkét emblemikus vár felszabadítója Antonio Caraffa, aki 1687 decemberében az egri várba, 1688 pedig a Rákócziak munkácsi várába vonul be győztes hadvezérként, s aki nem sokkal korábban még Eperjesen vezette a hírhedt törvényszéket felállító bizottságot. A címet és a kiadvány tartalmát, üzenetét megvilágosító címmetszeten Hungária alakja mögött feltűnik egy fiatal arc, magyar mentében, aki lehet az új Magyarország ifjú reménysége, de akár maga I. József, a gyermekkirály is, akinek királysága már az első hetekben oly szerencsés győzelmeket hozott Magyarországnak.

⁵⁶ Fr. RIGER: I. József magyar király, 1689. Rézmetszet. Felirat: *Reget patris Virtutibus Orbem – JOSEPHUS I. DEI GRATIA REX HUNGARIAE AECHIDUX AUSTRIAE etc.* Jelzés: Fr. Riger del. sculp. et exc. 1689. BM P&D 1902,1011.7697.

⁵⁷ L. Ch. GLOTSCH: A magyarok szerencsecsillaga, rézmetszet, 1688. Felirata: *Der Ungarn Glück-Stern den Türcken Unglück-Stern.* Jelzése: L. C. Goltzsch scul. Stephani 1688. címmetszete.

29–30. L. Ch. GLOTSCH: Magyarország szerencsecsillaga, 1688
Lucky star of Hungary, 1688 (STEPHANI 1688. címmetszet / titel page illustration)

Ugyanezt az új korszakot üdvözli egy József koronázását követően készült, jelenleg Drezdában őrzött metszet, amely egy korabeli tézislapról való. A kompozíció a *triumphus* olyan hagyományos kellékeivel ábrázolja Magyarország királyát, mint: a Dionysos athéni bevonulását idéző *carrus navalis*, a római diadalmenetek *acclamatio*ja (*Io triumphe, Joseph*), a *triumphator*- viselet darabjai: aranysegélyű *toga picta*, illetve a vezéri pálca, babérkoszorú (a lovakon is!). A *triumphus* háttérébe talán Pozsony látképét helyezte a művész, a másik oldalon pedig csatajelenet látható, a korabeli török háborúkat idézve.

Igazi diadalként egy lebegő angyal tartja a Szent Koronát József feje fölött, a felirat szerint (József) a világ valódi öröme (*Verissimum Orbis Delicium*), és a Vulgatából vett kifejezéssel: az a fejedelem, akinek a népek majd engedelmeskednek (*Expectatio Gentium*, Gen. 49,10). Igen érdekes a kompozíció előtérében a magyar nemesek csoportja: idős, üstökre borotvált fejű, hosszú mentét öltött alakok, köztük egy főpap, feltehetően Széchenyi György esztergomi érsek, aki Józsefet megkoronázta. A metszet másik sarkában a tézislap gazdája, egy (ismeretlen egyetemen tanuló) ifjú magyar nemes ajánlja fel tézisért I. Habsburg Józsefnek, a gyermekkirálynak.⁵⁸

31. J. M. LERCH: I. József diadalmenete, 1687 k.
Triumph of King Joseph I, cca 1687 (SKD/SLUB Deutsche Fotothek)

⁵⁸ Johann Martin LERCH: I. József diadalmenete egy tézislapon, 1687 k. Rézmetszet. Felirata: *IO TRIUMPHÉ, IOSEPH! – Verissimum Orbis Delicium – Expectatio Gentium*. Jelzés: *Io. Mart. Lerch f. Vienn.* SKD Kupferstich-Kabinett, Klebeband A 206, 2; B. 6, 184 (SLUB / Deutsche Fotothek)

Az allegorikus ábrázolások, zsánerek természetesen sokkal többet elmondanak az ábrázolt személyről, mint az egyes portrék, így azt a tényt, hogy József királysága korlátozott, hiszen apja, a regnáló fejedelem életében koronázták meg, igazán csak a többalakos vagy allegorikus képek közvetíthették a korban, igaz, ez némileg ellentmond az I. József mint korszaknyitó uralkodó üzenetnek, és az új éra kezdetét a távolabbi jövőbe helyezi. Igen tanulságosak azok az allegóriák, amelyeken I. Lipót, esetleg felesége és fiuk együtt szerepel.

32. J. LUYKEN: I. József koronázása, 1687 (könyvillusztráció, 1689)
Coronation of King Joseph I, 1687 (Book illustration, 1689) (Rijksmuseum)

A szülői fensőbbtség, gondoskodás, felügyelet, sőt szeretet süt arról a Jan Luyken (1649–1712) amszterdami születésű rézmetsző által készített metszetről, amely az 1632 és 1689 között Utrechtben megjelent *Romeynschen adelaer c.*, a Német-Római Császárságot bemutató periodika 1689. évi 3. kötetében jelent meg I. József koronázásáról. Gyönyörű, hullámos hajú, térdeplő kisgyermeket látunk, akinek főpap helyezi fejére a koronát, mögötte, távolabb, kettős trónuson ül a császári pár.⁵⁹

⁵⁹ J. LUYKEN: I. József koronázása, 1689. Rézmetszet, könyvillusztráció. Felirata: *Josep de I word gekroond tot Koning van Hongaryen in 't Jaar 1687.* Rijksmuseum RP-P-1896-A-19368-758.

Neves művész, az utrechti születésű, de Bécsben és Prágában is működött Justus van den Nijpoort (1625–1702) készítette azt a reprezentatív allegóriát, amellyel I. József pozsonyi koronázását népszerűsítették a korban. A metszet, címfelirata szerint, ugyancsak a pozsonyi országgyűlés emlékére készült, ez tette ugyanis lehetővé, hogy örökös jogon megkoronázzák Lipót császár fiát Magyarország királyának (*Memorabilia Comitiorum Posoniensium sub quibus Haereditario Jure Coronatus est Augustissimi Leopoldi filius Rex Josephus*). Apa és fia, császár és király *imago clipeata*-formájú képmását egymással szemben komponálta meg a művész. József magyar díszruhában, kezében jogarral, fejére angyal helyezi a Szent Koronát, háttérben a koronázó város, Pozsony. A gyönyörű ábrázolás érdekessége, hogy felirata szerint nem a koronázás, hanem az örökösséget kimondó pozsonyi országgyűlés emlékére készült. A metszet keretét emblémás medalionok díszítik, Munkács, Eger látképével, az egyik pedig a jezsuitáknak a Habsburgok általi magyarországi letelepítésére utal (*Animanda hos inserit ignes – IHS – Societas JESU Regno Appostolico inseritur*).⁶⁰

33. J. NIJPOORT: I. József koronázásának allegóriája, 1687. Rézmetszet, részlet
Allegory of King Joseph's coronation, 1687. A detail (Rijksmuseum)

Egy másik allegória, Romeyn de Hooghe (1645–1708) kiemelkedő, sokoldalú és igen termékeny holland művész és ifj. Filibert Bouttats (1650–1722) antwerpeni rézmetsző munkája, a királyság átruházását mutatja Lipótról Józsefnek, a politikai és hadi háttérrel pedig medalionok jelenítik meg, köztük természetesen a frissen felszabadított egri várral. Az ünnepélyes metszet, egészét tekintve, a Habsburg Ház apoteózisa, hiszen a spanyol Habsburgok feje, II. Károly portréja is megjelenik. Az allegória az új magyar király programját az antik Róma Vergilius által megfogalmazott feladatával azonosítja: *parcere subjectis et debellare superbos* (Verg. Aen. VI. 853.), azaz megkímélni a behódoltakat és letörni a gőgösöket. A metszeten ugyancsak megjelenik Pozsony vedutája, sőt a menetben, a baldachinok alatt a Szent Koronát vivő főpap, illetve a koronázásra vonuló gyermekkirály is.⁶¹

⁶⁰ Justus van den NIJPOORT: I. József koronázásának allegóriája, 1687. Felirata: *Memorabilia Comitiorum Posoniensium sub quibus Haereditario Jure Coronatus est Augustissimi Leopoldi filius Rex Josephus*), Rézmetszet. Rijksmuseum RP-P-1885-A-9457.

⁶¹ Romeyn de HOOGHE–Ifj. Filibert BOUTTATS: Lipót császár átadja a királyságot Józsefnek, allegória, 1687. Rézmetszet, 68x45 cm.. Felirata: D. F. A. LEOPOLDO II. – PRIMUS IN IMPERIO LEOPOLDUS PRIMUS OVAVIT UT REX ES IOSEPH TU QUOQUE PRIMUS OVAS. Jelzése: Romyn de Hooghe fecit. / Phi. Bouttats junior antverpiae excudit. Rijksmuseum RP-P-1907-2650

Az ábrázoláson Lipót császár egy hajóorron áll, és fiának nyújtja Magyarország stilizált koronáját, míg fia, akit nem gyermekként, hanem fiatal római hadvezérként ábrázoltak, kivont karddal és egy pajzson állva fogadja az uralkodás szimbólumát. A hajóra vésett latin felirat szerint I. Lipót elsőként tartott a birodalomban *ovatiót*, azaz a *triumphushoz* hasonló ünnepélyes bevonulást mint győztes hadvezér, és József is első ilyen néven királyként, s ő is várományosa egy hasonló *ovatió*nak.

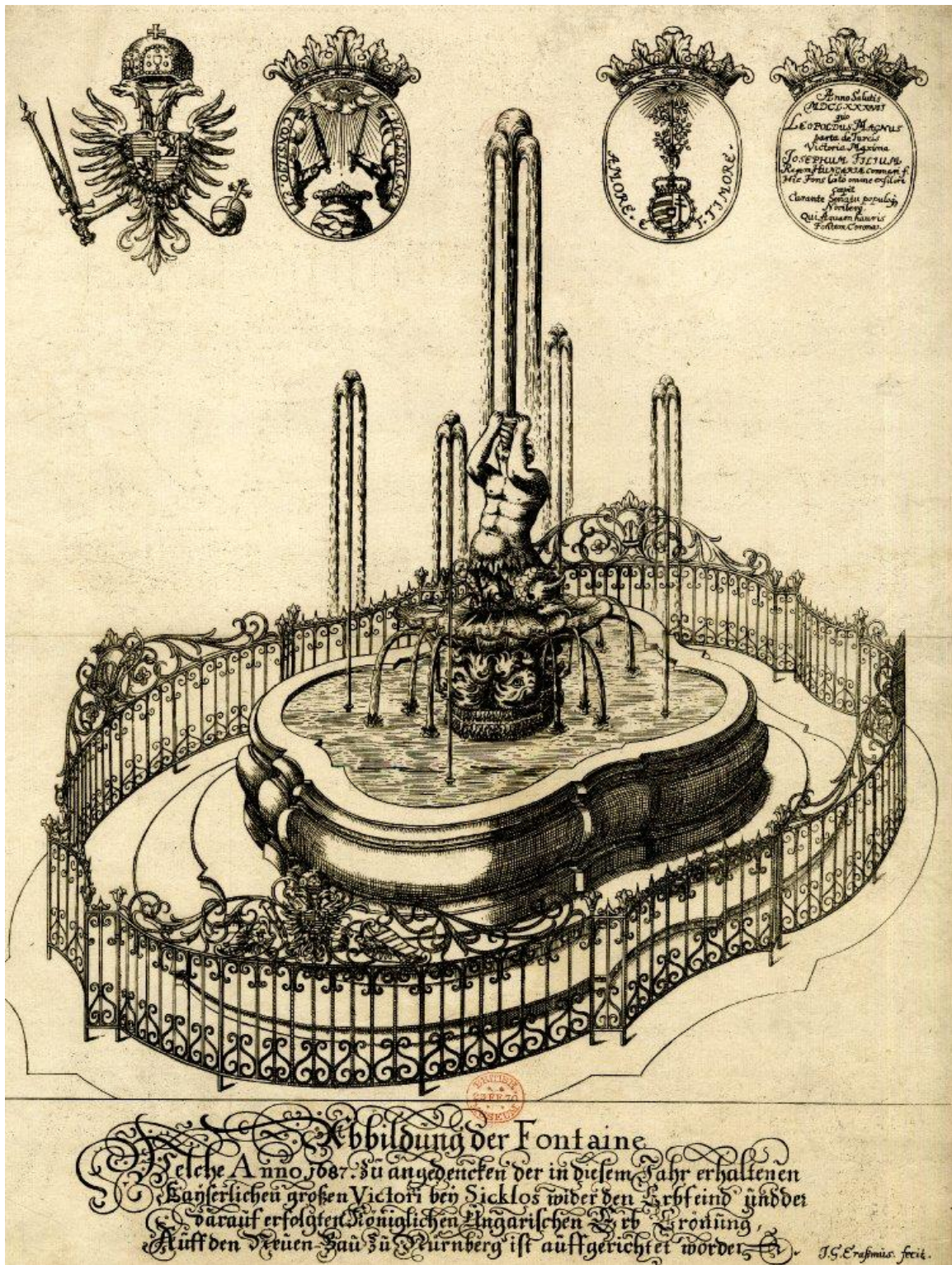

34. R. HOOGHE–Ifj. F. BOUTTATS: Lipót császár és József, a trónöröklés allegória, 1687, részlet
Holy Emperor Leopold I and Joseph: allegory of trone succession, 1687. A detail (Rijksmuseum)

Végül, ha valaki Nürnbergben a Triton-kútnál jár, nem biztos, hogy tudja: ifj. Johann Leonard Bromig (1641–1703) nürnbergi szobrász gyönyörű barokk alkotása szintén a pozsonyi koronázás emlékére készült, igaz, a „főszereplő”, I. József ábrázolása hiányzik róla. A szökőkút felállításának alkalmával megjelent korabeli röplapból, amelyet Johann Georg Erasmus (1659–1710) nürnbergi rajzoló, építészeti szakíró készített, kiderül, hogy ezt a barokk műremeket a győztes siklósi (azaz a második mohácsi) csata és az azt követő királyi koronázás emlékére állították fel 1687-ben. A császárt címere és ismert emblémája (*CONSILIO ET INDUSTRIA*) képviseli a birodalmi városban, míg fiát, az újdonsült örökös királyt az *Amore et timore*-emléma, ezúttal a magyar címerrel, illetve egy felirat, mely szerint a kút 1687-ben készült, amikor a török feletti hatalmas győzelmet követően Lipót császár magyar királlyá koronáztatta fiát, Józsefet.⁶²

⁶² J.G. ERASMUS: Egy lapos nyomtatvány a nürnbergi Triton-kútról, 1687. Metszet, 41x31/42x31,7 cm. Felirata: *Abbildung der Fontaine Welche Anno 1687 zu angedencken der in diesem Jahr erhaltenen Kayserlichen großen Victori beÿ Sicklos wider den Erbfeind und der darauf erfolgten Königlichen Ungarischen Erb Crönung, Auff den Neuen-Bau zu Nürnberg ist auffgerichtet worden.* – Felirat a medallionban: *Anno Salutis MDCLXXXVII quo Leopoldus Magnus parta de Turcis Victoria Maxima Josephum Filium Regem Hungariae coronari f. Hic Fons Laeto omine exsilire caepit Curante Senatu populoque Noriberg. Qui Aquam hauris Fontem Coronas.* Jelzése: *J.G. Erasmus fecit.* BM P&D 1914,0209.34.

35. J.G. ERASMUS: Eglyapos nyomtatvány a nürnbergi Triton-kútról, 1687
The Triton Fountain in Nuremberg, 1687 (BM)

GYŰJTEMÉNYEK, FORRÁSOK RÖVIDÍTÉSE

BM = British Museum, London

P&D = Prints & Drawings

BnF = Bibliothèque nationale de France, Paris

ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

EK = Egyetemi Könyvtár

HAUM = Herzog Anton Ulrich-Museum, Wolfenbüttel

KHM = Kunsthistorisches Museum, Wien

GG = Gemäldegalerie

KULeuven = Katholieke Universiteit Leuven

CB = Centrale Bibliotheek (Prentenkabinet)

ÖNB = Österreichische Nationalbibliothek, Wien=

PORT = *Bildarchiv und Grafiksammlung*, Porträtsammlung

Rijksmuseum = Rijksmuseum, Amsterdam

RP–P = Werken op papier – Prenten (Papír alapú gyűjtemény – Metszetek)

SKD = Staatliche Kunstsammlungen Dresden

SLUB = Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden

BIBLIOGRÁFIA

1000 év törvényei

1000 év törvényei. Internetes adatbázis a Corpus Juris Hungarici CD és a CompLex Jogtár Közlöny adatbázisának felhasználásával. CompLex Kiadó Kft., Budapest, 2003www.1000ev.hu/index.php

BEHAIMB 1692

Johann Ferdinand BEHAIMB: *Miles delinquens iuste puniendus, aggratiandus et conveniendus in privilegiato, severissimo tamen militari iudicio*. Typis et sumptibus Philippi Fieveti bibliop., Francofurti ad Moenum, 1692

BELOUTTE 1687

Nicolaus BELOUTTE: *Societas humana in nativis seminibus sita, artibus roborata, adversitatibus confirmata, prosperitate ac otio caduca: his sub junctum est Leopoldi augustissimi invictissimi Romanorum imperatoris, fortissimi contra barbarorum hostium furorem athletae encomion, in quo sapientia, providentia & fortitudo exponuntur, quibus hoc cruentum bellum avertere studuit, inevitabile suscepit, extremaque discrimina subivit, de hostibus tandem gloriose divinis sub auspicijs triumphando*. Peter Paul Vivian, Vienna, 1687

BIDNER 1941

BIDNER Ákos: *Az eperjesi vértörvénytörvény (1687)*. Luther-Társaság, Budapest, 1941

BIRCKENSTEIN 1686

Anton Ernst Burckhard von BIRCKENSTEIN: *Ertzherzogliche Handgriffe deß Zirckels und Linials, oder außerwehlter Anfang zu denen mathematischen Wissenschaften : worinnen man durch eine leichte und neue Art ihm einen geschwinden Zutritt zu der Feldmesserey und andern darauß entspringenden Wissenschaften machet*. Johann von Gehlen, Wien, 1686

BIRCKENSTEIN 2001

Anton Ernst Burckhard von BIRCKENSTEIN: *A trónörökös mértankönyve / Ertz-herzogliche Handgriffe deß Zirckels und Linials, oder außerwehlter Anfang zu denen mathematischen Wissenschaften*. Közread. és a bev. tanulmányt írta: RÓZSA György. OSZK–Balassi, Budapest, 2001

CJH 1844–1847

Corpus decretorum juris hungarici. Decretum generale in clyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum I–III. Typ. regiae universitatis, Budae, 1844–1847

COLBERT 1682

Jacques-Nicolas COLBERT: *Philosophia vetus et nova, ad usum scholae accommodata, in regia Burgundia novissimo hoc biennio pertractata... juxta exemplar Parisiense 1681*. Johann Zieger, Nürnberg, 1682

DOMANOVSKY (szerk.) 1939–1942

DOMANOVSKY Sándor (szerk.): *Magyar művelődéstörténet I–V*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1939–1942

ESTERHÁZY 1688

ESTERHÁZY Mihály: *Regula Regum amor et Timor, sive S. Ladislaus Rex Hungariae Amore et Timore gubernans serenissimo JOSEPHO I. Hungariae REGI, Archiduci Austriae, Orbis delicio etv. dicatus, ac Die 27. Mensis Junii Anno MDCLXXXVIII. coram sentau, poluloque Academico in Basilica D. Stephani nomine Inclytæ Nationis Hungaricæ panegyricè laudatus ab illustrissimo Comite Michaele Esterhazy de Galantha etc. Rhetoricæ studioso, deferente R. P. Gabriele Hevenesi Soc. JESU AA. LL. et Philosophiæ doctore, ejusdemque Professore Ordinario, necnon inclytæ Nationis Hungariae p. t. Procuratore*. Leopold Voigt, Viennæ, 1688 (RMK III. 1498)

F. MOLNÁR 2013

F. MOLNÁR Mónika: Regionalizmus a 17. század második felének olasz kortárs Magyarország-elemzéseiben In: *Nyelv, lelkiség és regionalitás a középkor- és kora újkorban: a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus kiadványai*. Szerk.: GÁBOR Csilla et al. Egyetemi Műhely Kiadó–Boilyai Társaság, Kolozsvár, 2013. 471-483.

FILEP 2004

FILEP Tamás Gusztáv: Az eperjesi teátrum = *Kortárs* 48. (2004)/6. 80–87.

GRÄSER 1853

Andreas GRÄSER: Caraffa's Project: wie Siebenbürgen unter k. k. österreichischer Devotion zu erhalten – an Kaiser Leopold, vom Jahre 1690 = *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landes-kunde, Neue Folge*, I. (1853) 162–188.

GREXA 1913

GREXA Gyula: *Carafa és az eperjesi vértörvényszék*. Gömöri Zoltán, Rozsnyó, 1913

GYULAI 2008

GYULAI Éva: Egy közép-európai tudós portréjához: Verancsics-ikonográfia. In: *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. Szerk.: CZOCH Gábor–HORVÁTH Gergely–POZSGAI Péter. KORALL Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 2008. 162–186.

GYULAI 2013

GYULAI Éva: „Nézd meg ezt sok ország népe, Bethlen Gábornak ez képe” – Bethlen Gábor ikonográfiai reprezentációja. In: *Bethlen Gábor képmása*. Szerk. PAPP Klára–BALOGH Judit. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2013. 251–270. (*Speculum Historiæ Debreceniense* 15.)

HAN 1686

Paul Conrad Balthasar HAN: *Alt und Neu Pannonia, Oder Kurz-Verfaßte Beschreibung Des Uralten Edlen Königreichs Hungarn, Als der allgemeinen Christenheit considerablen Schutz- und Vor-Mauer, Von mehr dann 1000 Jahren hergeholet*. Peter-Paul Bleul, Nürnberg, 1686

HAN 1695

Paul Conrad Balthasar HAN: *Neu und Alter Deß Hungarischen Königreichs Chronologischer Historien- Kriegs- Siegs- vnd Niderlags-Calender: Inbegreifend deß Edlen Königreichs Ungarn außführliche Beschreibung, so wol derer Völcker, Länder, und Stätte ordentlichen Ursprung, Sitten, Gebrauch und Natur... fürnehmsten Beläger- und Eroberungen einiger Stätt und Vestungen, Scharmützel und Feldschlachten, auch anderer Begebenheiten*. Thadeus Mayr, Laibach, 1695

KÓNYA 1994

KÓNYA Péter: *Az eperjesi véstörvényszék, 1687*. Ford. NAGY László–Juraj FURDÍK. PVT Bratislava, Eperjes–Budapest, 1994

MARTI 2014

MARTI Tibor: Familienwappen und Lebensdaten von Palatin Paul Esterházy im Wappenbuch des Ordens vom Goldenen Vlies. In: *Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas*. Ed. Zsuzsanna CZIRÁKI–Anna FUNDÁRKOVÁ–Orsolya MANHERCZ–Zsuzsanna PERES–Márta VAJNÁGI. Wien, 2014. 223–232. (*Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, X.*)

MNT

A Magyar Nemzet Története I–X. Főszerk.: SZILÁGYI Sándor. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1894–1898

NAGLER 1835–1852

Georg Kaspar NAGLER: *Neues allgemeines Künstler-Lexicon oder Nachrichten von dem Leben und Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinarbeiter*, 1–22. E. A. Fleischmar, München, 1835–1852

PERS 1689

Dirck Pietersz PERS: *Romeynschen adelaer, waer in de loffelijcke en lasterlijcke daden der Romeynsche koningen, en keyseren, verhandelt werden... Door D.P. Pers. Nu door nieuwe aenmerckingen... vermeerdert, en... gecontinueert, tot den jaare 1689*, 1–2. Juriaen van Poolsum, [Utrecht], 1689

PERSCHY (red.) 1995

Jakob PERSCHY (redigiert): *Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten & Mäzene. Katalog der Ausstellung der Republik Österreich, des Landes Burgenland und der Freistadt Eisenstadt im Schloß Esterházy, Eisenstadt, vom 28. 4. bis 31.10. 1995*. Hrg. vom Amt der Burgenländischen Landesregierung, Abteilung XII-2. Redigiert von Jakob PERSCHY. [Kiállítási katalógus] Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv–Landesbibliothek, Eisenstadt, 1995 (*Burgenländische Forschungen. Sonderband, 16.*)

PODEVIN 1687

Gaspar Franciscus PODEVIN: *Panegyricum super gloriosissima Josephi I. Hungariae regis coronatione*. Haeredes Viviani, Viennae Austriae, 1687

PODEVIN 1690

Gaspar Franciscus PODEVIN: *Symbolum de amore et timore, emblematicis condecoratum Sacrae Regiae Majestati Josepho I, regi Romanorum & Hungariae, &c., archiduci Austriae &c.: consecratum in augurio ab ephebis Suae Sacrae Regiae Majestatis, in coronatione decantatum*. Offerebat, ac dedicabat humillimus demississimusque servus Gaspar Franciscus Podeuin, Belga Bruxellensis, protono. apost. nec non eiusdem maj. epheborum praefectus. Augustus Sturm, Augsburg, 1690

REZIK 1931

REZIK János: *Az 1687. évben felállított eperjesi vérpad, vagy az eperjesi vérfürdő. – Theatrum Eperiense anno 1687 erectum seu laniena Eperiesiensis*. Ford.: GÖMÖRY János–POGÁNY Gusztáv. Tranoscius–Kníhtlačiarisky účasť. spolok, Liptovský sv. Mikuláš–Turčiansky sv. Martin, 1931 (*A Szlovenszkói Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház Történeti Emlékei / Monumenta Evangelicae Augustanae Confessionis Ecclesiae in Slovacia, 1.*)

RÓZSA 1957

RÓZSA György: A Birckenstein-féle metszetes könyv (Justus van der Nypoort magyar vonatkozású művei) = *Magyar Könyvszemle* 73. (1957)/1. 25–46.

STEPHANI 1688

Thaumantius STEPHANI: *Der Neu-aufgegangene Glücks- und Majestät-Stern deß Königreichs Ungarn: Deren Jener im Felde, dieser auf dem Ungarisch-Königlichen Thron, leuchtet Das ist: Gründliche Beschreibung der... Krönungs-Pracht Josephi deß Ersten, Königs in Ungarn. Wie auch der sieghafften Eroberung beyder Haupt-Festungen Erla und Mongatsch.* Johann Andreas Endter, Nürnberg, 1688

TOLLIIUS 1687

Jakob TOLLIIUS: *Jacobi Tollii Sermo Gratulatorius Ad Potentissimum Et Sacratissimum Principem Archiducem Josephum, Quum Hereditarius Hvangariae Rex Coronaretur. Jacobi Tollii Sermo Gratulatorius Ad Potentissimum Et Sacratissimum Principem Archiducem Josephum, Quum Hereditarius Hvangariae Rex Coronaretur.* Haeredes Frid. Lankisch, Lipsiae, 1687

Umständliche Beschreibung 1867

Umständliche Beschreibung Der jenigen Solennitäten, Welche bey Krönung Ihro Königlichen Majestät Josephi Zum König in Hungarn Den 9. Decemb. An. 1687 In Gegenwart beyder Kayserlichen Majestäten Zu Preßburg merckwürdigst vorgegangen, [S.l.], [1687]

WAGNER 1907

Franz WAGNER: *Leonstein.* Pfarramt Leonstein, Linz, 1907